

<http://www.diva-portal.org>

This is the published version of a chapter published in *Festskrift till Örjan Edström*.

Citation for the original published chapter:

Granström, G. (2019)

Hur fungerar hatbrottslagstiftningen?: En omöjlig forskningsfråga

In: Ruth Mannelqvist, Staffan Ingmanson, Carin Ulander-Wänman (ed.), *Festskrift till Örjan Edström* (pp. 123-133). Umeå: Juridiska institutionen, Umeå universitet

N.B. When citing this work, cite the original published chapter.

Permanent link to this version:

<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-160425>

FESTSKRIFT
TILL
ÖRJAN
EDSTRÖM

Skriver från juridiska institutionen
vid Umeå universitet / Nr 41

Hur fungerar hatbrottslagstiftningen?

En omöjlig forskningsfråga

GÖREL GRANSTRÖM¹

1 Inledning

Att forska om något kan definieras på olika sätt. Mitt barn, som går i mellanstadiet, berättar ibland att de fått i uppgift att forska om ett visst ämne i skolan. När jag frågar hur de gör så får jag veta – med en ton som anger att ”mamma, du fattar ju ingenting” – att de letar sina svar på Internet. De googlar, de skriver in sökord i Wikipedia och de skriver ihop sina rapporter. När jag lite försiktigt säger att ja, jag forskar ju också, men kanske på lite andra sätt, med lite andra källor, möts jag inte direkt av några beundrande blickar av mitt forskningserfarna mellanstadiebarn. Det där med att forska, det har de ju redan gjort i skolan, så hur svårt kan det vara? Behöver en verkligen arbeta på ett universitet för att göra något sådant? Jag tänkte ägna den här texten åt att ge några exempel på hur svårt det faktiskt kan vara att forska, och särskilt att bedriva forskning som på något sätt ska gå ut på att försöka ta reda på hur lagstiftning fungerar. Eller inte fungerar.

Jag har valt att skriva på det här temat utifrån att den här texten ska finnas med i festskriften till min kollega Örjan Edström. Örjan har varit verksam som professor i arbetsrätt vid juridiska institutionen i Umeå sedan år 2003. Men Örjan har inte bara ägnat sig åt arbetsrätt, han har också ansvarat för kurser i rättssociologi, både för våra juriststudenter och för våra doktorander. Jag har haft förmånen att få undervisa tillsammans med Örjan inom en kurs som handlar om rättshistoriska och rättsfilosofiska perspektiv på rätten, och där han ansvarade för ett rättssociologiskt moment som bidrog mycket till kursens popularitet. Jag hoppas därför att han uppskattar mina försök att ge exempel på ett av de grundläggande rättssociologiska begreppsparen; *law in books* och *law in action*. Och då i sammanhanget av den forskning som jag bedrivit om rättsväsendets hantering av hatbrott. Den här texten ska därför handla om hur en kan gå tillväga för att undersöka hur lagstiftningen kring hatmotiverade brott verkar fungera.

¹ Docent i rättsvetenskap, verksam vid juridiska institutionen i Umeå.

2 Vad är ett hatbrott?

Definitionen av vad som utgör ett hatbrott skiljer sig åt mellan olika länders rättsordningar. Ett hatbrott, eller uttryck annorlunda, ett brott där det utöver uppsåt att begå själva den brottsliga handlingen även finns ett särskilt motiv bakom brottet, kopplat till förövarens hat eller fördomar mot det offret representerar, kan regleras på olika sätt. I vissa länder finns särskilda lagregler som kriminaliserar hatbrott, i andra finns möjligheten till straffskärpning när hatmotivet kunnat ledas i bevis, i ytterligare andra finns tvingande regler om att när ett hatmotiv bevisats, då ska ett strängare straff dömas ut.²

Vilka grupper eller egenskaper som skyddas kan också se mycket olika ut. De flesta länder, som har någon sorts reglering av hatmotiverade brott, brukar omfatta skydd för grunder som etnicitet, religiös tillhörighet och sexuell läggning. Några skyddar grunder som funktionshinder, könsidentitet och kön. Vilka grunder eller grupper som skyddas kan ofta härledas till de olika ländernas historia, till de grupper som historiskt sett varit utsatta och ansetts i behov av skydd, eller till aktiva brottsofferrörelser som argumenterat för att få lagstiftaren att inse behovet av skydd för dessa utsatta grupper.

Hur lagstiftningen tillämpas skiljer sig också åt mellan olika länder. I vissa länder finns tydliga riktlinjer för hur rättsväsendets olika aktörer ska agera, i form av ”sentencing guidelines” som informerar domare om hur möjligheten till straffskärpning ska användas i det specifika fallet. I andra länder förs kollegiala diskussioner om möjliga tolkningar av olika stadganden, men i själva hanteringen är det upp till den enskilde åklagaren eller domaren att efter eget skön avgöra, precis som avseende all annan lagstiftning. Vissa länder genomför specifika utbildningsinsatser för hela rättsväsendet, andra anser att det främst är vissa av rättsväsendet aktörer, exempelvis polis och åklagare, som behöver utbildning, men att domaren riskerar sin objektivitet om specifika utbildningsinsatser avseende hatmotiverade brott genomförs.

Av de här beskrivningen kan utläsas att vad gäller hatbrottslagstiftningen så har olika länder olika lagstiftning och gör på olika sätt. Svårare än så är det väl inte? Nej, egentligen är det väl inte svårare än så. Men det blir svårare när det finns ett intresse av att jämföra olika länders sätt att lagföra hatbrott, och dessutom försöka ta reda på vilka sätt som verkar fungera och då kanske kunna användas som inspiration för andra länders lagreglering.

² Se t.ex. Hall, Nathan, *Hate Crime*, Second edition, Routledge, Abingdon, Oxon, 2013. Granström, Görel, Mellgren, Caroline, Tiby, Eva, *Hatbrott? En introduktion*, Studentlitteratur, Lund, 2016.

3 Ett europeiskt forskningsprojekt om hatbrott

Lite förenklat kan det sägas vara vad forskningsprojektet ”The Lifecycle of a Hate Crime” handlade om. Projektet syftade till att undersöka hur straffrätten och rättssystemet hanterar hatbrott.³ Det var en forskningsstudie som involverade forskargrupper från fem EU-länder och finansierades av EU-kommissionen. Forskningsprojektet undersökte tillämpningen av strafflagstiftning och dömning avseende hatbrott i Tjeckien, Irland, Lettland, Sverige och England. Syftet var att fastställa goda rutiner och arbetsätt i de verktyg som används för att bekämpa hatbrott i Europa, relaterat till rättsliga strategier och tillämpning av dessa regler.

Målet för projektet inkluderade också att ge exempel på den operativa verkligheten för de aktörer inom rättsväsendet som hanterar hatbrott genom att samla erfarenhetsbaserade uppgifter angående den praktiska hanteringen, det vill säga att undersöka vad som händer i praktiken vid tillämpningen av regler och riktlinjer angående hatbrott, med exempel från både rättsliga aktörer, brottsoffer och gärningspersoner. Tanken med projektet var också att presentera ”best practices” utifrån de olika länder som studerades. Vilka goda exempel fanns och hur skulle de kunna implementeras i andra länder?

Varje forskargrupp fick i uppdrag att skriva en rapport utifrån det egna landets lagstiftning och rättstillämpning. Där skulle beskrivas om det fanns lagstiftning som reglerade hatmotiverade brott, hur den såg ut, hur den tillämpades och vilka policydokument eller riktlinjer som kompletterade lagstiftningen. När denna inventering var genomförd vidtog nästa steg, där forskargrupperna genom intervjuer med rättsliga aktörer skulle försöka ta reda på hur det såg ut i praktiken, det vill säga fånga upp professionens uppfattning om vad som fungerade och vad som behövde utvecklas när det kom till hatbrottslagstiftningens tillämpning i respektive land.

Som ett komplement till den informationen intervjuades även ett antal personer som utsatt andra för hatbrott och blivit dömda för det, samt ett antal brottsoffer som blivit utsatta för hatbrott och varit med om en rättegång. Genom intervjuerna med offer och förövare var förhoppningen att fånga upp hur själva rättsprocessen och bemötandet uppfattades av de som stod utanför rättsväsendet.

När de olika forskargrupperna började arbeta med sina rapporter utkristalliserade sig snart ett antal gemensamma problem. Det var svårt att hitta statistik, vissa länder hade inte rättslig reglering av hatbrott, och framför allt visade det sig svårt att finna intervjupersoner. Det kunde handla om att det var svårt att få rättsliga aktörer att ställa upp på intervjuer, antingen för att de inte ansåg sig ha tid, eller för att deras

³ Projektets svenska del genomfördes av mig och min kollega Karin Åström, vi är båda verksamma vid juridiska institutionen, Umeå universitet. Den svenska rapporten har titeln *Lifecycle of a Hate Crime. Country Report for Sweden*. Umeå: Umeå University, Department of Law, 2017.

erfarenhet av hatmotiverade brott var begränsad. I några fall var det också så att de antal personer som kunde vara möjliga intervjuobjekt var mycket få, beroende på landets storlek och organisationen av rättsväsendets insatser mot hatmotiverade brott. Det var också svårt att få tag på såväl offer som förövare som var beredda att berätta om sina erfarenheter av att komma i kontakt med rättsväsendet i dessa frågor.

3.1 Resultat av jämförelserna mellan länderna

När de olika länderrapporterna var färdigställda inställde sig nästa problem; vad kunde vi jämföra egentligen? De fem länderna hade valts utifrån att olika rättstraditioner och rättskulturer skulle vara representerade, men det försvårade också möjligheterna till direkta jämförelser. Och det försvårade dessutom möjligheten till att utifrån exempel från en rättstradition lämna förslag till förändringar i andra.

Vi kunde dock konstatera att det fanns rekommendationer och förslag som kunde tas fram utifrån våra respektive länderrapporter, dels för åtgärder på EU-nivå och dels för åtgärder på medlemsstatsnivå. Dessa rekommendationer och förslag presenterades i en komparativ rapport som sammanställdes utifrån de olika länderrapporternas resultat.⁴

Det vi fann var bland annat att definitionen av vad som sågs som ett hatbrott kunde se olika ut i olika delar av rättskedjan i de olika länderna. Det fanns även stora skillnader i möjligheter till utbildning för de rättsliga aktörerna. Det rättsliga stödet till offer för hatbrott skilde sig också mycket åt bland de undersökta länderna. Utifrån dessa resultat konstaterades att det fanns behov av en gemensam definition på EU-nivå av vad som utgör ett hatbrott. En rekommendation var också att det skulle tas fram en EU-gemensam handlingsplan för insatser mot hatbrott, samt att högre krav borde ställas på EU:s granskning av medlemsländernas implementering och efterlevnad av EU:s policies på området.

På medlemslandsnivå rekommenderades att nationella handlingsplaner mot hatbrott skulle tas fram. Dessutom påpekades att lagstiftningens symboliska funktion inte fick underskattas, det vill säga att det fanns behov av lagreglering på området på nationell nivå, antingen genom specifika straffstadganden om hatbrott eller genom lagstadgad möjlighet till straffskärpning. Den komparativa rapporten påpekade också behovet av specialiserade enheter inom polis- och åklagarväsendet i respektive land för att hantera hatmotiverade brott, samt behovet av relevant

⁴ Schweppe, Jennifer, Haynes, Amanda & Walters, Mark Austin, *Lifecycle of a Hate Crime: Comparative Report*. Dublin. ICCL, 2018.

utbildning för de rättsliga aktörerna. Avseende offer för hatbrott konstaterades att de hade behov av rättsligt stöd och hjälp och att medlemsländerna borde se över möjligheterna till detta.⁵

3.2 *Den svenska hatbrottskontexten*

De flesta av rekommendationerna för medlemsstaternas arbete med hatbrott är redan implementerade i den svenska rättsordningen. En nationell handlingsplan mot rasism och hatbrott presenterades år 2016. Där sägs att det övergripande målet för handlingsplanen är ”ett strategiskt, effektivt och samlat arbete mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott i Sverige.”⁶ Fem strategiska områden för åtgärder identifierades, bland annat att det behövdes mer kunskap, utbildning och forskning avseende såväl rasism som hatbrott. Specifikt för rättsväsendet sades att det krävdes ett mer aktivt rättsväsende. Detta exemplifierades med att polisen skulle verka för förtroendeskapande och trygghetsskapande åtgärder bland annat genom utökad kontakt och dialog med utsatta grupper. Polisen skulle även arbeta med att följa upp anmälda hatbrott och satsa på utbildning av sin personal. Åklagarna skulle se till att utveckla rutiner för hanteringen av hatbrott via sitt utvecklingscentrum i Malmö och ta fram en enhetlig rutin som skulle spridas till samtliga åklagarkammare.⁷

Avseende rekommendationen om specialiserade enheter inom polis- och åklagarväsendet är det svenska åklagarväsendet sedan drygt 20 år organiserat så att det finns speciellt utsedda hatbrottsåklagare vid varje åklagarkammare. Dessa åklagare har ett särskilt ansvar för att handlägga hatbrott.⁸ Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Malmö ansvarar för tillsyns- och rättsutvecklingsverksamhet och arbetar bland annat med att bevaka praxis. Utbildning och kompetensutveckling genomförs genom en årligt återkommande konferens vars syfte bland annat är att fungera som arena för erfarenhetsutbyte för landets hatbrottsåklagare.

Polismyndigheten har sedan år 2015 inrättat särskilda hatbrottsenheter i de tre storstäderna – Stockholm, Malmö och Göteborg – och det finns särskilt utsedda hatbrottsutredare vid samtliga polisregioner. Polismyndigheten har också sedan år 2015 fått anvisningar i regleringsbrev och i särskilda uppdrag att prioritera arbetet mot hatbrott. Det har genomförts särskilda utbildningsinsatser angående hatbrott

⁵ Schweppe, Haynes & Walters, 2018, s. 136 ff.

⁶ Regeringskansliet, Samlat grepp mot rasism och hatbrott. Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott, 2016, s. 9.

⁷ Regeringskansliet, 2016, s. 62 ff.

⁸ Åklagarmyndigheten, Hatbrott. RättsPM 2016:8, 2016, s. 7.

via webbutbildningar och hatbrottsutredarna inom myndigheten har också möjlighet att gå en nationell fördjupningsutbildning avseende demokrati- och hatbrott.⁹

Genom åren har det dock riktats kritik mot polisens arbete med hatbrott, både från myndighetens internrevision och från forskarhåll. Kritiken har bland annat gått ut på att det finns brister i polisens utredningsverksamhet, särskilt avseende utredningar av hatbrott på nätet.¹⁰ Polismyndigheten kritiseras också för att det finns brister både i den juridiska och utredningsmässiga kunskapen avseende hatbrott på nätet, men också att det handlar om problem kring grundläggande rutiner, exempelvis att inskickade anmälningar försvinner i hanteringen.

Internrevisionen konstaterade i sin rapport år 2017 att de regionala styrdokument som fanns för hatbrottsarbetet var ändamålsenliga, men att de varken följdes upp eller uppdaterades.¹¹ Uppföljningen av effekterna av regionernas arbete ansågs också bristfällig, och internrevisionen ifrågasatte att olika regioner valt att organisera sina hatbrottsutredargrupper på olika sätt, trots att förutsättningarna i form av inkomna polisanmälningar om hatbrott inte varierade så mycket mellan de olika regionerna. Att då anföra som argument att en särskild utredningsgrupp inte behövde tillsättas, utan att det räckte med enskilda utredare, ansågs inte hållbart av internrevisionen. Det konstaterades också att kvaliteten i de initiala utredningsåtgärderna måste öka, och särskilt då förmågan att tidigt i utredningsprocessen identifiera mängdbrott som i själva verket kan innehålla hatbrottsmotiv.

Enligt Polismyndigheten resulterade internrevisionens kritik i att beslut fattades under senhösten 2017 om att 10 miljoner av polisens budget skulle användas för att förstärka utredningsorganisationen för demokrati- och hatbrott.¹²

Slutligen, avseende rekommendationen om rättsligt bistånd till offer för hatbrott kan konstateras att enligt svensk rätt har de flesta brottsoffer i sin egenskap av målsägande rätt till juridiskt bistånd i form av ett målsägandebiträde. Detta gäller följaktligen också offer för hatbrott.¹³

Men om det svenska rättsväsendets hantering av hatbrott på det stora hela verkar leva upp till de krav och rekommendationer som EU-projektet lämnade, vad finns då för utmaningar i hanteringen av hatbrott i den svenska rättsordningen? Vad hade de rättsliga aktörer som vi intervjuade för tankar om detta?

⁹ Polismyndigheten, Åtgärder mot hatbrott. Redovisning av regeringsuppdrag, 2019, s. 15 ff.

¹⁰ Se Holgersson, Stefan, Polisens utredningsverksamhet. En studie av polisens arbete med demokrati- och hatbrott på nätet, CARER Rapport Nr 24, 2018.

¹¹ Polismyndigheten, Granskning av polisens arbete mot hatbrott. Internrevisionen, 2017, s. 3.

¹² Polismyndigheten, 2019, s. 7.

¹³ Se t.ex. Landström, Lena, Åklagaren som grindvakt. En rättsvetenskaplig studie av åklagarens befogenheter vid utredning och åtal av brott, Iustus, Uppsala, 2011.

3.3 Vad ansåg åklagare, försvarare och domare om hur lagstiftningen fungerade?

I den svenska landrapporten intervjuade vi hatbrottsåklagare, advokater som arbetat med uppdrag som försvarare för personer som stått åtalade för brott där det funnits ett hatmotiv och domare som hade erfarenhet av att döma i mål där hatmotivet varit aktuellt. Vi ställde frågor om deras erfarenhet av att hantera hatmotiverade brott, erfarenhet av att arbeta med de andra rättsliga aktörerna och om deras syn på hur lagstiftningen fungerade samt om det fanns behov av utbildning i frågor som handlade om hatmotiverade brott.¹⁴

I intervjuerna framkom bland annat kritik mot polisens hantering av utredningar om hatbrott. Som exempel nämndes att det fortfarande var väl mycket fokus på att utreda vad som hänt, men inte så mycket på varför, och att ett eventuellt hatbrottsmotiv då riskerade att försvinna. Det fanns dock också gott om positiva omdömen angående polisens arbete. Exempelvis framhölls inrättandet av polisens hatbrottsenheter som något positivt och som en kvalitetshöjande komponent avseende utredningarna.

Samarbetet mellan polis och åklagare omnämndes både som väl fungerande och som bristande. Hatbrottsåklagarna påpekade att där det fanns särskilt utsedda hatbrottsutredare inom polisen fungerade arbetet oftast bättre. Åklagarna framförde dock en del kritik mot domstolarna, som de ansåg kunde vara tydligare i hur hatbrottsmotivet hanterats i de avkunnade domarna. Och domarna å sin sida menade att de brister som eventuellt kunde finnas mer handlade om brister i utredningar och yrkanden, det vill säga att de tidigare aktörerna i rättskedjan hade ett ansvar för vad resultatet blev i domstolen. Försvararna, avslutningsvis, hade ungefär samma uppfattning som åklagarna avseende polisens arbete och behovet av tydlighet i domstolsavgöranden.

Vad gäller själva lagstiftningens utformning fanns inte så mycket kritik i de intervjuer vi genomförde med företrädare för rättsväsendet. Det var inte så att det ansågs att reglerna var svåra att förstå, eller att de inte omfattade rätt grunder eller rätt situationer, utan de kommentarer som gavs var mer på temat att det var just tillämpningen av lagstiftningen som uppfattades som en utmaning.

Det som framför allt lyftes fram av hatbrottsåklagarna och av försvararna var att hanteringen av straffskärpningsregeln kunde vara ett problem. Det upplevdes som att det fortfarande var svårt att definiera vad som krävs för att bevisa att en person haft ett hatmotiv till sina handlingar. Åklagarna menade att möjligheten till straffskärpning sällan används och påpekade också att när möjligheten användes, var

¹⁴ Granström, Görel & Åström, Karin, *Lifecycle of a Hate Crime. Country report for Sweden, 2017*, s. 41 ff.

det ändå svårt att utläsa av de avkunnade domarna vilken inverkan hatmotivet hade haft på den utdömda påföljden. De intervjuade domarna höll dock inte med i den analysen utan menade att de använde möjligheten till straffskärpning när den var relevant, och att det förstas var åklagarens ansvar att leda i bevis att det fanns ett hatmotiv till den åtalade gärningen.

Både åklagare och försvarare var positiva till de utbildningsinslag som fanns, och menade att framför allt polisen behövde mer utbildning. Några åklagare var också av uppfattningen att domarna kunde behöva mer utbildning. Detta var dock inte en uppfattning som delades av domarna, som tvärtom påpekade att mål där en tillämpning av straffskärpningsregeln kunde bli aktuell inte avvek i någon större omfattning från andra mål, och att de hade tillräcklig kompetens att döma utan någon särskild utbildning om just hatmotiverade brott.

3.4 Vad berättade offren?

Tanken med det här forskningsprojektet var också att försöka skapa en bild av vad de som kom i kontakt med de rättsliga instanserna ansåg om hur de hade blivit bemötta och hur de uppfattade den rättsprocess de hade varit med om. Vi intervjuade därför både förövare av hatbrott, offer för hatbrott och ett antal målsägandebiträden som hade omfattande erfarenhet av att arbeta med offer för hatbrott.

När vi intervjuade brottsoffren om deras erfarenheter fick vi ta del av en mängd olika berättelser om en mängd olika erfarenheter, men några gemensamma teman gick att identifiera. Alla brottsoffer var nöjda med det bemötande de fått av domstolen och av åklagarna, de flesta var nöjda med polisens arbete och några ansåg även att den misstänktes försvarare hade bemött dem med respekt.¹⁵

Den viktigaste rättsliga aktören för brottsoffren var dock målsägandebiträdet. Det var återkommande i brottsoffrens berättelser hur viktigt det hade varit med det stöd de fått av målsägandebiträdet, framför allt det juridiska stödet, men också det mer sociala stödet. Det kunde handla om väldigt konkreta instruktioner om hur brottsoffret skulle hantera att vara i samma lokal som den misstänkte, var de skulle rikta blicken, hur de skulle sitta. De flesta brottsoffer berättade att tiden mellan brottet och rättegången upplevdes som mycket jobbig. Att det var svårt att vänta, att känna oro inför vad som skulle hända och vetskapen om att de måste möta den misstänkte i rättssalen.

Väl i rättssalen uppfattade de flesta vi intervjuade att de hade blivit respektfullt bemötta. Även om några berättade om försvarare som de uppfattade som

¹⁵ Granström & Åström, 2017, s. 57 ff.

nedlåtande, ifrågasättande och oprofessionella var den dominerande bilden att de var nöjda med själva rättegången. De flesta uppgav att de känt att de fått ta plats i rättsalen, att de hade blivit lyssnade på, att de fått utrymme att berätta om vad de hade varit med om.

De flesta sade också att det var viktigt att brottet definierades som ett hatbrott, att de fick erkännandet att det som de blivit utsatta för sågs som ett hatbrott. Men, som flera också sade, än viktigare var att den misstänkte dömdes, att de som offer den vägen fick en bekräftelse på att det som de varit med om hade varit en brottslig handling. Vad gällde själva straffet så var de flesta av uppfattningen att det inte var så viktigt med långa straff, huvudsaken var att den misstänkte fick något sorts straff. Att det sändes en signal om att det som hänt inte var okej.

3.5 Vad berättade förövarna?

Vi intervjuade även förövare av hatbrott. Trots omfattande försök fick vi till slut bara tag på ett mindre antal förövare som var villiga att ställa upp på att bli intervjuade. Men även om berättelserna var få kunde vi även här hitta några gemensamma nämnare för förövarnas erfarenhet av mötet med rättsväsendet i form av rättegång och dom.

De flesta förövare menade att de blivit bra bemötta av de olika rättsliga aktörer de kommit i kontakt med. Deras erfarenhet var dock att de inte fick så många frågor under själva rättegången avseende hatmotivet till brottet, och vad gällde hatmotivets eventuella påverkan på straffets längd och om det fanns en stigmatiserande verkan av att ha blivit dömd för ett brott med hatmotiv svarade de flesta antingen att det inte spelade någon roll att brottet definierades som ett hatbrott, eller tvärtom, att det faktiskt var statushöjande i deras kretsar att ha blivit dömda för hatbrott.¹⁶

De personer vi intervjuade hade alla haft en koppling till olika rasistiska eller vitmakt miljöer. Trots det menade de att polisen inte i någon större utsträckning hade uppmärksammat den kopplingen när de utredde brotten. De flesta vi intervjuade konstaterade att de hade blivit rättvist behandlade i rättegången, men några berättade att de såg polisen som sina fiender och också uppfattade åklagaren som någon som dömt dem redan på förhand. En av personerna vi intervjuade berättade att hen uppfattat åklagarens agerande som att denne varit väldigt arg under rättegången och att det uppfattades som att det var personligt.

Flera av de vi intervjuade hade erfarenhet av att de som vittnade i rättegången inte ville göra det när de som tilltalade befann sig i samma rum. Detta beskrevs, av några av de vi intervjuade, som något av en ögonöppnare, att de först då förstod hur rädda

¹⁶ Granström & Åström, 2017, s. 60 ff.

andra personer kunde vara för dem, och det fick åtminstone några av dem att reflektera över vad de gjort.

Ingen av de vi intervjuade ansåg däremot att rättegången och den fällande domen på något sätt påverkat deras sätt att leva, det vill säga, det var inte den fällande domen som fick dem att sluta tillhöra de grupperingar de tillhörde. Det var också slående att i princip samtliga uppgav att de inte tog något intryck av att det brott de dömdes för definierades som ett hatmotiverat brott. Tvärtom sade de flesta att de inte visste om de blivit dömda till strängare straff på grund av brottets hatmotiv, och att de inte heller trodde att längre straff skulle få dem, eller någon annan, att sluta begå hatmotiverade brott.

Vi genomförde som sagt ett mycket begränsat antal intervjuer med förövare, och det går därför inte att dra några direkta slutsatser av det som framkommit, men vi kan i alla fall konstatera att de intervjuer vi gjorde ger anledning att fundera över vilken effekt möjligheten till straffskärpning kan tänkas ha på den enskilda individen, när hen inte ens har förstått vad den varit med om.

4 Vad kan en säga om hur hatbrottslagstiftningen fungerar?

Brottsförebyggande rådets statistik avseende polisanmälda hatbrott visar att det sannolikt finns ett stort mörkertal vad gäller utsatthet för hatmotiverade brott. I den Nationella trygghetsundersökningen uppskattades för några år sedan att cirka 145.000 av befolkningen blev utsatta för cirka 255.000 främlingsfientliga hatbrott år 2015. Det uppskattas att ungefär 17 % av dessa hatbrott anmäls till polisen. I Brottsförebyggande rådets rapportering om polisanmälda hatbrott, där underlaget visserligen är ett begränsat urval av brottstyper, uppgår antalet identifierade polisanmälda brott med hatmotiv vid den senaste mätningen inte till mer än cirka 6.400.¹⁷

Med utgångspunkt i det här underlaget skulle det alltså gå att komma till slutsatsen att hatbrottslagstiftningen inte verkar fungera, då det uppenbarligen begås långt fler brott än de som sedan polisanmäls och i slutändan lagförs. Samtidigt så vet vi att det inte är så enkelt. Det finns en mängd hinder eller felkällor på vägen. Vet de som utsätts för hatmotiverade brott att det finns något som heter hatbrott? Om den kunskapen inte finns, och om inte rätt frågor ställs till den som anmäler ett brott, då är det svårt att identifiera det som hänt som ett hatbrott. Och därför än svårare att lagföra det som hänt som ett hatbrott. Det kan också handla om att offret inte vill

¹⁷ Brottsförebyggande rådet, Hatbrott 2016. Statistik över polisanmälningar med identifierade hatbrottsmotiv och självrapporterad utsatthet för hatbrott. Rapport 2017:11, s. 9.

anmäla, av en mängd olika orsaker. Inte heller då kommer brottet till polisens och övriga rättsväsendets kännedom.

Men även om ett brott med hatmotiv polisanmäls, och en utredning startas, och åklagare fattar beslut om att väcka åtal, så behöver det inte leda till en fällande dom. Som den här texten har visat finns en mängd utmaningar för rättsväsendets olika aktörer när det handlar om hur hatbrottslagstiftningen ska hanteras och kunna användas. Det handlar både om utmaningar som vi känner till sedan tidigare från andra områden, som bristande resurser, utbildningsbehov, bevissvårigheter och att få olika aktörer att samverka med varandra. Men det handlar också om specifika utmaningar som skulle kunna ses i termer av transparens. I det här fallet att det både för aktörerna i rättsväsendet och för offer och förövare är viktigt att konsekvenserna av att något definieras som ett hatbrott blir tydligare. Oavsett om det handlar om att lyfta fram hatmotivet i domskäl eller att få den som dömts att förstå att hatbrott ska ”kosta” mer i termer av påföljd.

Samtidigt får inte heller en grundläggande aspekt glömmas bort. Varför det finns, i den svenska rättsordningen och i de flesta andra rättsordningar, olika lagar, regler och policier som säger att hatmotiverade brott ska straffas och faktiskt straffas hårdare än ”vanliga” brott. Det handlar om alla människors lika värde, om rätten till likabehandling och om att det inte står i överensstämmelse med en demokratisk rättsstat att någon tar sig rätten att kränka någon annan för att den uppfattas representera något som förövaren hatar, missaktar eller har fördomar mot.

Så, avslutningsvis, att det är intressant att studera hur lagstiftning fungerar, det har förhoppningsvis den här texten visat, men sannolikt har texten också visat att det inte är en helt enkel fråga att besvara, utan kanske rent av omöjlig.